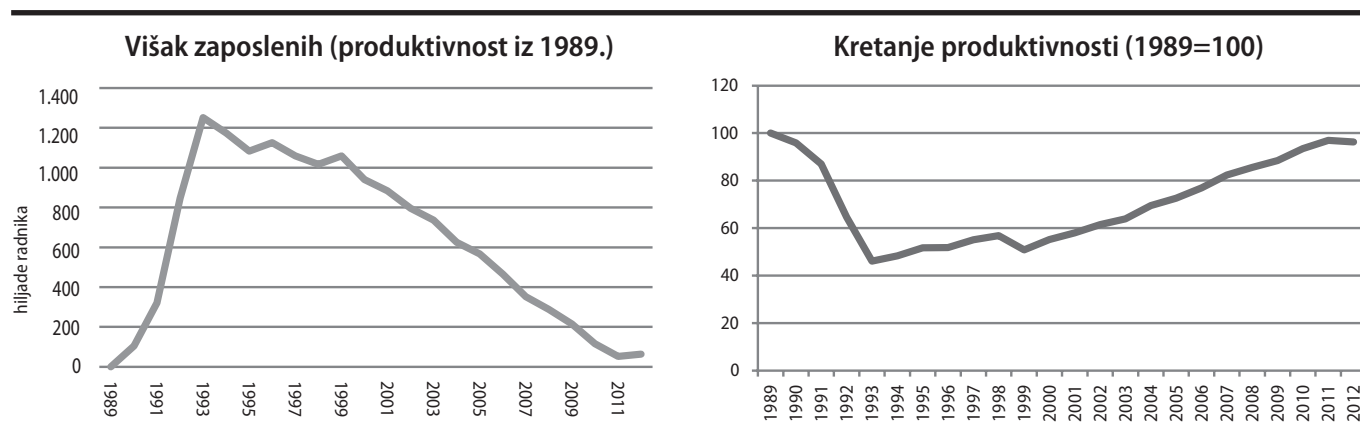

Grafikon 2.

je kompetentnost državne administracije bila značajno niža, a korupcija viša u Srbiji nego u sličnim zemljama, kao što su Rumunija, Bugarska, Hrvatska.

Rezimirajući prethodno ocenjujemo da je pripisivanje većine izgubljenih radnih mesta u Srbiji u periodu 1990–2013. godina privatizaciji duboko pogrešno, i da je ono posledica namernog ili nenamernog izostavljanja uticaja drugih faktora, počev od raspada bivše Jugoslavi-

je, preko sankcija, do aktulne ekonomske krize i grešaka u ekonomskoj politici i reformama.

Literatura

1. Estrin, S. Hanousek, J., Kocenda, J i J. Svejnar (2007) "Effects of Privatization and Ownership in Transition Economics", IPC, Working Paper No. 30

Osvrt 4. Da li Turska dobija na ekonomskom značaju u regionu Jugoistočne Evrope?

Borko Handžiski, Lazar Šestović i Jovana Šljivančanin¹

Rezime

Turska sve više postaje važno tržište za izvozno orijentisane kompanije iz Jugoistočne Evrope. Izvoz iz Jugoistočne Evrope u Tursku je većem porastu od izvoza iz ostatka sveta, iako je njihova struktura u velikoj meri ista. Repromaterijal nastavlja da dominira izvozom Jugoistočne Evrope u Tursku, a proizvodi od gvožđa i čelika su najvažniji polugotovi izvozni proizvodi za ove zemlje. Glavni pokretač ekspanzije izvoza u Tursku je povećanje izvoza proizvoda koji su već bili predmet trgovine. Između 2008. i 2012. godine, dodatnih USD 300 miliona je ostvareno od povećanja postojećih trgovinskih odnosa, a oko USD 170 miliona je došlo od izvoza proizvoda kojima se nije ranije trgovalo. Uvoz iz Turske je zadržao udeo od 3 procenta u ukupnom uvozu zemalja Jugoistočne Evrope tokom prethodnih deset godina.

Turske firme ulažu u inostranstvu oko USD 2,5 milijarde godišnje u prethodnih pet godina, od čega samo mali deo odlazi u region Jugoistočne Evrope (oko 3 procenta). Taj iznos predstavlja oko jedan procenat ukupnog priliva stranih direktnih investicija (SDI) u Jugoistočnoj Evropi. Preliminarni podaci za 2012. godinu pokazuju da su kapitalni prilivi iz Turske još više opali (na procenjenih USD 31 milion). Iako su investicije Turske u Jugoistočnu Evropu relativno male, one su ipak veće od investicija Turske u nove zemlje članice EU i rastu daleko većom brzinom nego u ostalim delovima Evrope. Pored toga, nedavne investicije Turske u bankarski sektor, saobraćajnu infrastrukturu i industriju metala ovog regiona mogle bi omogućiti brži trgovinski rast u srednjem roku.

¹ Ovaj dokument su napisali Borko Handžiski (Viši ekonomista, AFTP2), Lazar Šestović (Viši ekonomista, ECSP2) i Jovana Šljivančanin (MMF).

1. Uvod

Evropska unija (EU) je, tradicionalno, glavni ekonomski partner zemalja Jugoistočne Evrope (JIE)². S obzirom na veličinu evropskog tržišta, geografsku blizinu i istorijske veze, EU je bila i nastaviće da bude glavni ekonomski partner zemalja JIE. U proseku, oko dve trećine ukupnog izvoza iz JIE odlazi u EU; 80 procenata stranih direktnih investicija u JIE dolazi iz EU, a ekonomski ciklusi dva regiona su sve više povezani (Svetska banka 2012a). Međutim, dugotrajna ekonomska kriza u EU tokom poslednje četiri godine istakla je potrebu za zemlje JIE za trgovinskom diversifikacijom.

Postoje neki nadolazeći ekonomski partneri zemljama JIE, a Turska ponekad preuzima vodeću ulogu. Zemlje JIE su u potrazi za mogućnostima za izvoz, za izvorima kapitala i inovacija izvan Evrope. Kina, Rusija, Azerbejdžan, Ujedinjeni Arapski Emirati i Turska se pojavljuju kao novi partneri za ekonomije iz ovog regiona. Geografska blizina Turske, veličina njene ekonomije, ekonomski učinak tokom prethodnih deset godina, kao i istorijske veze, čine Tursku prirodnim ekonomskim partnerom za zemlje JIE.

2. Makroekonomski kontekst za povećanu saradnju između JIE i Turske

Ekonomije JIE su prošle kroz epizodu „buma i pada“ tokom prethodnih deset godina. Pre nego što je globalna kriza stigla u region 2009. godine, prosečna stopa rasta JIE je bila oko 5 procenata na godišnjem nivou. Kriza je dovela region do duboke recesije (u proseku pad BDP-a za region u 2009. godini je bio 1.9 procenata), a zatim je usledio spor oporavak (rast od oko 2 procenta u 2010. i 2011. godini). Region je dospao u još jednu recesiju u 2012. godini (pad BDP-a od -0.6 procenata).

Slabi izgledi za brži oporavak ekonomije EU istakli su ideju da bi zemlje JIE trebalo da traže druge ekonomske partnere osim onih iz EU. Od 2008. godine, EU je prošla kroz dve recesije – u 2008. godini njena ekonomija je opala za 4.3 procenata, a u 2012. godini za dodatnih 0.3 procenata. Oporavak u 2010. i 2011. godini je bio skroman, sa prosečnom stopom rasta od 1.8 procenata. U srednjem roku, malo je verovatan povratak na stope rasta koje su bile pre krize u ekonomiji EU.

Nasuprot tome, ekonomija Turske ubrzano raste. Turska je doživela izvanrednu epizodu rasta pre globalne krize sa prosečnim rastom od oko 6 procenata go-

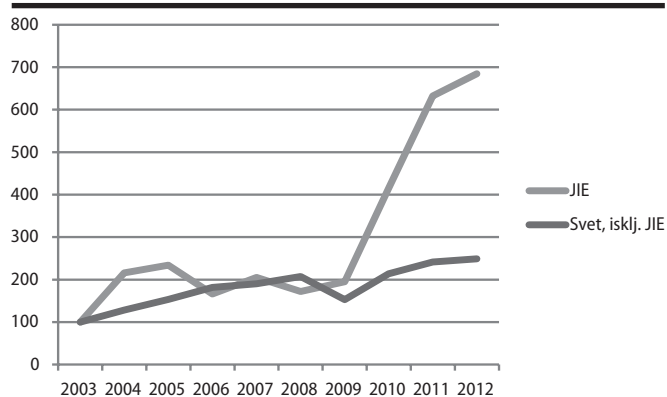
dišnje, između 2002. i 2008. godine. Globalna kriza je snažno pogodila tursku ekonomiju, što je izazvalo recesiju od 4.8 procenata u 2009. godini. Međutim, turska ekonomija se brzo oporavila sa rastom koji je dostigao 9 i 8 procenata u 2010. i 2011. godini, respektivno. Iako je privredni rast opao na 2.9 procenata u 2012. godini, ipak je veći nago u ostalim delovima Evrope. Kao rezultat, Turska sada pripada grupi zemalja sa višim srednjim dohotkom, sa 16. po veličini ekonomijom u svetu (njen BDP je dostigao USD 805 milijardi u 2012. godini).

3. Trgovina – Rastući značaj Turske kao izvozne destinacije

Turska je postala sve značajnije tržište za izvozne kompanije JIE. Rast izvoza iz JIE u Tursku je do 2008. godine bio ispod ukupnog rasta uvoza Turske (Grafikon 1), a kompanije iz JIE su usmeravale svoju pažnju na EU i regionalno (CEFTA) tržište. Ali, od 2009. godine, izvoz u Tursku ubrzano raste, od oko 200 miliona evra u 2008. godini, do preko 500 miliona evra u 2011. godini. Rast izvoza u Tursku tokom poslednje tri godine je prestigao rast u drugim tržišnim destinacijama. Kao rezultat, udeo Turske u ukupnom izvozu JIE se povećao sa 0.5 procenata u 2008. godini na preko 2 procenta u 2012. godini.

Tokom proteklih decenija, zemlje JIE su u proseku imale bolji učinak od drugih trgovinskih partnera Turske. Izvoz iz JIE u Tursku brže raste od izvoza iz ostatka sveta. Važno je naglasiti da ekspanzija izvoza JIE na tursko tržište nije posledica opšteg trenda povećane potražnje Turske za inostranom robom. Zapravo, rast ukupne potražnje Turske se smanjio od početka ekonomske krize, dok se uvoz iz JIE gotovo utrostručio (Grafikon 1).

Grafikon 1: Rast uvoza Turske, indeks (2003 = 100)

Izvor: Baza podataka UN o međunarodnoj trgovini

Napomena: Indeksi izračunati korišćenjem nivoa trgovine u EUR.

Trgovinska razmena Turske je tokom prošle decenije produbljena sa svim zemljama JIE, ali različitim tempom. Izvoz Albanije je zabeležio najbrži rast, a zatim

² U ovom radnom dokumentu, sledeće zemlje su pokriveno kao deo Jugoistočne Evrope: Albanija; Bosna i Hercegovina; BJR Makedonija; Crna Gora i Srbija. Kosovo je isključeno iz analize, pošto Institut za statistiku Turske, koji je bio glavni izvor podataka za ovaj dokument, ne izveštava o trgovini i tokovima kapitala na Kosovu.

sledi Crna Gora (delimično zbog niske polazne tačke). U drugim zemljama, rast izvoza je takođe bio značajan, uključujući i Srbiju koja je počela sa relativno višeg nivoa (njen izvoz se šestostruko povećao tokom prethodnih deset godina). Izvoz BJR Makedonije u Tursku je zabeležio najsporiji rast.

Kakva je struktura trgovine?

Izvoz iz JIE u Tursku se višestruko povećao između 2009. i 2011. godine, ali je struktura izvoza ostala gotovo ista. U pogledu vrste proizvoda po fazi proizvodnje, poluproizvodi nastavljaju da dominiraju izvozom JIE u Tursku, i čine više od polovine ukupnog izvoza (Grafikon 2). Zatim slede sirovine i potrošačka roba sa manje-više istim udelom od oko ¼ ukupnog izvoza (treba napomenuti da potrošačka roba dobija na značaju). Izvoz kapitalnih dobara je na istorijskom niskom nivou, mada je bilo nekog rasta u 2012. godini, ali ostaje da se vidi da li je taj rast održiv.

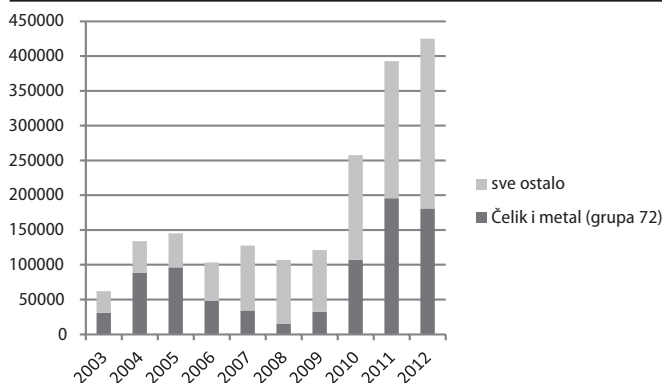
Posmatrajući strukturu izvoza po vrsti proizvoda, dominantni su industrijski proizvodi. Udeo izvoza poljoprivrednih proizvoda je stabilan i nizak. U 2011. godini, došlo je do značajnog povećanja izvoza nafte, nakon što je srpska naftna kompanija NIS ponovo pokrenula proizvodnju u nekim od svojih rafinerija. Međutim, postoje određene varijacije među zemljama. Više od 90 procenata izvoza Crne Gore i više od polovine izvoza BiH dolaze od sirovina. BiH ima značajan udeo u izvozu poljoprivrednih proizvoda, dok je Srbija jedina zemlja koja prodaje naftne derivate Turskoj (Grafikon 2).

Izvoz JIE u Tursku postaje sve koncentrisaniji. Od 2009. godine, izvoz postaje sve koncentrisaniji: prvih deset dvocifrenih kategorija HS čine 84 procenta ukupnog izvoza u 2012. godini. Ovakav trend predstavlja

proizvoda je bio postepen. Posle gvožđa i nafte, najvažnije izvozne grupe su guma, sirova koža, papir, mašinska i mehanička oprema, i pšenica.

Proizvodi od gvožđa i čelika³ su, u proseku, predstavljali robu sa najvećim izvozom iz JIE u Tursku između 2003. i 2012. godine (Grafikon 3). Oni su predstavljali dominantnu izvoznju robu u izvozu Makedonije svake godine, kao i za Albaniju, Crnu Goru i Srbiju gotovo svake godine tokom prošle decenije. Ulazak BiH na tursko tržište gvožđa i čelika usledilo je nešto kasnije: gvožđe i čelik postali su glavna izvozna kategorija BiH u Tursku tek 2011. godine.

Grafikon 3: Izvoz JIE u Tursku: gvožđe i čelik u odnosu na druge proizvode (u 000 EUR)

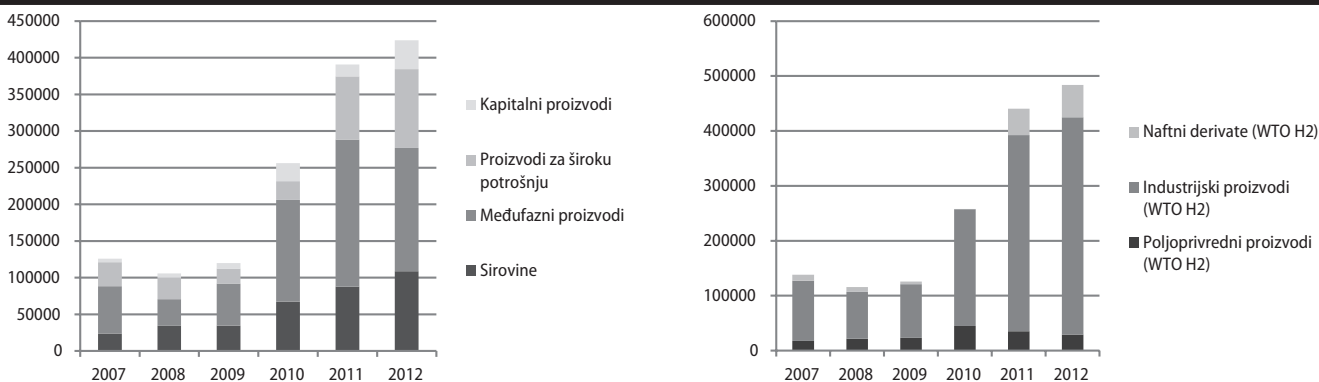

Izvor: Baza podataka UN o međunarodnoj trgovini

Ko izvozi iz regiona JIE?

Veliki rast izvoza tokom proteklih nekoliko godina je uglavnom proizašao iz postojećih trgovinskih odnosa, tj. došlo je do izvoza veće količine istih proizvoda. Međutim, u slučaju JIE i Turske, važno je primetiti da su novi odnosi takođe bili veoma značajni. Između 2008. i 2012. godine, dodatnih USD 300 miliona izvo-

Grafikon 2: Izvoz JIE u Tursku, po kategorijama proizvoda (HS 2002 klasifikacija¹)

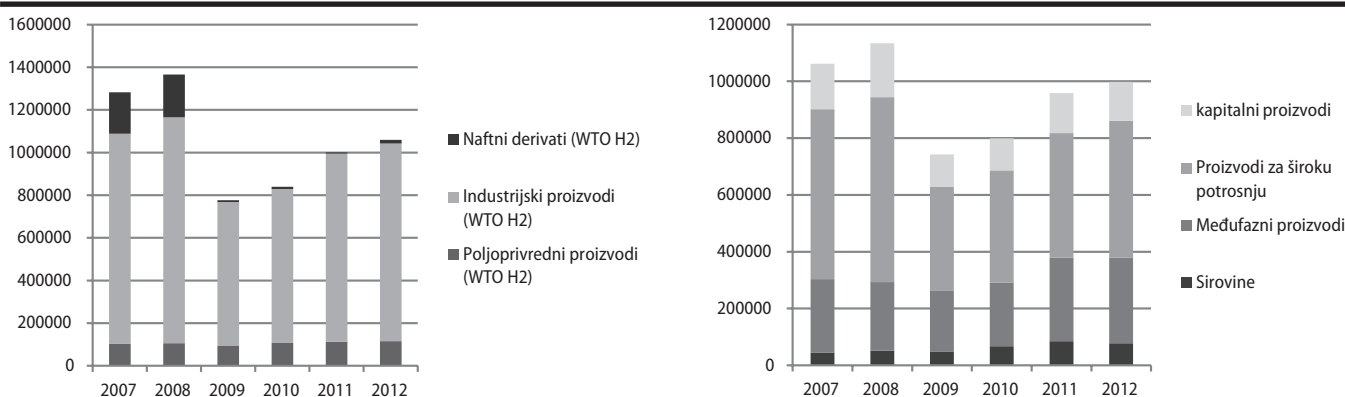

Izvor: Baza podataka UN o međunarodnoj trgovini

rezultat ubrzanog rasta izvoza gvožđa i čelika, i naftnih derivata. Sve zemlje JIE su doživele nagli rast izvoza gvožđa i čelika od 2009. godine. Rast drugih izvoznih

za je generisano iz postojećih trgovinskih odnosa, a oko USD 170 miliona je došlo iz odnosa koji nisu postojali

³ Grupa proizvoda u klasi 72 u okviru HS2002 nomenklature.

Grafikon 4: Uvoz JIE iz Turske, po kategorijama proizvoda (HS 2002 klasifikacija¹)

Izvor: Baza podataka UN o međunarodnoj trgovini

1) HS je skraćenica za Harmonizovane sisteme, što predstavlja međunarodnu nomenklaturu za klasifikaciju proizvoda. Ova nomenklatura omogućava zemljama učesnicama da klasifikuju trgovinsku robu na zajedničkoj osnovi za potrebe carinskog opisa (klasifikacije) robe.

ranije. Paralelno, obim ugašenih odnosa (proizvodi koji se više ne izvoze iz zemalja JIE u Tursku) je ispod USD 30 miliona.

Iz perspektive Turske, značaj regiona JIE kao trgovinskog partnera je u određenoj meri porastao tokom poslednjih nekoliko godina. Izvoz u JIE je snažno porastao između 2006. i 2008. godine, a zatim je opao 2009. godine, ali je nastavio da raste brže nego izvoz kod drugih partnera. I pored toga, tržište JIE nema veliki značaj za turske izvoznike. Ukupni izvoz Turske je dostigao EUR 120 milijardi u 2012. godini, od kojih je skoro 40 procenata otišlo u EU. Sa druge strane, tržište JIE apsorbira oko 1 procenat turskog izvoza.

Struktura uvoza JIE iz Turske ostaje nepromenjena pre i nakon ekonomske krize. Zemlje JIE u najvećoj meri uvoze potrošačku robu iz Turske, kao i neke poluproizvode (Grafikon 4). Udeo uvoza sirovina je ispod 10 procenata. Industrijski proizvodi čine većinu uvoza, dok je uvoz poljoprivrednih proizvoda i nafte neznatan. Struktura uvoza je slična u čitavom regionu, sa izuzetkom Makedonije i Srbije koje imaju veći udeo u uvozu poluproizvoda.

4. Tokovi kapitala iz Turske u region JIE

Iako Turska nije veliki globalni investitor, investicije Turske u inostranstvu su u konstantnom porastu. Pošto turska ekonomija ubrzano raste, investicije u inostranstvu takođe rastu. Počevši od 0,1 procenata BDP početkom 2000-tih, spoljne investicije su se petostruko uvećale na 0,5 procenata BDP u 2012. godini (i desetostruko u nominalnim iznosima). Ipak, spoljne investicije Turske su još uvek male u poređenju sa globalnim nivoom.

Turske kompanije uglavnom investiraju u druge evropske zemlje. Gotovo dve trećine ukupnog odliva

SDI⁴ povezane su sa investicijama u Evropi, a zatim sleđi Azija (u proseku 25 procenata ukupnog odliva) i Severna Amerika (6 procenata od ukupnog odliva). Kada investiraju u Evropskoj uniji, turske kompanije se gotovo isključivo fokusiraju na "stare" zemlje članice EU (EU15).

Turski investitori prvenstveno investiraju u industriju. Više od polovine (55 procenata) turskih investicija u inostranstvu tokom protekle decenije su bile investicije u industriju. Preostalih 45 procenata je otišlo u uslužne sektore, dok su zanemarljive količine otišle u poljoprivredni sektor drugih zemalja⁵. U okviru industrije, skoro 3/4 investicija u inostranstvu odlaze u proizvodnju (prehrambenu i naftnu industriju, pogotovo). U okviru uslužnog sektora, turski investitori prvenstveno traže mogućnosti u finansijskom sektoru, transportu i sektoru nekretnina.

Turske investicije u JIE

Turske investicije u JIE su još uvek relativno male, ali su u porastu u poslednjih nekoliko godina. U nominalnim iznosima, turske investicije u JIE su dostigle oko USD 58 miliona, godišnje, tokom prethodnih pet godina, od 2007-2011. godine (Tabela 1). Ovo je nešto više od 1 procenta ukupnih SDI u regionu. Međutim, turske investicije u ovom regionu su se povećavale vremenom, od praktično nepostojećih investicija do vrhunca od USD 97 miliona u 2011. godini. Maksimalni udeo turskih investicija u ukupnim SDI je zabeležen 2010. godine, kada je dostigao 2.2. procenta od ukupnih SDI u regionu. Prema preliminarnim podacima, 2012. godine, ovaj trend je preokrenut kada su SDI Turske opale na samo USD 31 milion.

4 Prosek 2007-2011. Izvor Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD).

5 Godišnje oko USD 8 miliona.

Tabela 1: Ukupne investicije i investicije Turske u JIE, milioni USD

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Ukupno SDI u JIE	967	1,063	2,085	2,402	3,040	6,402	7,835	6,525	4,899	3,595	5,226
od čega iz Turske	0	0	0	6	12	2	47	40	27	78	97
Investicije Turske kao % ukupnih investicija	0.0	0.0	0.0	0.2	0.4	0.0	0.6	0.6	0.6	2.2	1.9

Izvor: Procene zaposlenih u OECD i SB

Stvarni uticaj turskih investicija u ekonomije JIE je možda potcenjen. Zvanična statistika, predstavljena u platnom bilansu i navedena ovde, prikazuje samo tok kapitala koji se koristi kao kapital akcionara u novim projektima. Ipak, veći deo investicija se finansira kroz bankarske zajmove i zajmove unutar kompanija. Stoga, kada se doda iznos obezbeđen kroz zajam, stvarni uticaj turskih investicija na domaće ekonomije je svakako daleko veći. Ovo je posebno slučaj u zemljama u kojima posluju turske banke – kao što su Bosna i Albanija.

Veći deo turskih investicija u region JIE odlazi u Bosnu i Hercegovinu i Makedoniju. Od 2001. godine, Turska je investirala USD 309 miliona u JIE, od kojih je USD 137 miliona otišlo u Bosnu i Hercegovinu, dok je USD 82 miliona otišlo u Makedoniju (Tabela 2). Ovo predstavlja oko 70 procenata ukupnih investicija Turske u regionu – Bosna čini 44, a Makedonija 26 procenata ukupnih investicija. Ipak, kada se podaci zemalja usklade sa razlikama u broju stanovnika, dobija se podatak da su turske investicije bile najznačajnije u Makedoniji, a najmanje značajne za Srbiju.

Vremenom su turske investicije dobile na značaju u svim zemljama JIE osim u Albaniji. Pre početka međunarodne finansijske krize (2001-2008), turske investicije su činile zanemarljivih 0,3 procenata ukupnog priliva investicija u JIE. Međutim, udeo Turske se po-

većao na daleko značajnijih 4,1 procenata između 2009. i 2011. godine. Turska je posebno dobila na značaju u Bosni i Hercegovini i Makedoniji. U Bosni, Turska je zaslužna za 13,5 procenata svih investicija tokom datog perioda. Sa druge strane, Turska gubi na važnosti kao investitor u Albaniji (njen udeo u ukupnom prilivu SDI se prepolovio proteklih godina). Za Crnu Goru i Srbiju, važnost Turske među drugim investitorima je uglavnom bila stabilna u datom periodu.

Da li je 2012. godina predstavljala prekretnicu?

Preliminarni podaci za 2012. godinu ukazuju na značajan pad turskih investicija u JIE. Turski poslovi su investirali samo 31 milion dolara u JIE. Ovo predstavlja veliki pad u odnosu na prethodnu godinu, pošto SDI Turske čine tek jednu trećinu nivoa iz prethodne godine. Ovo je takođe značajan kontrast u odnosu na opšti trend povećavanja investicija Turske u inostranstvu. Kao što je pomenuto, turske investicije u inostranstvu su dostigle USD 4,3 milijarde u 2012. godini, što predstavlja istorijski najviši nivo.

Makedonija i Bosna su zabeležile najveći gubitak apetita turskih investitora. Ove dve zemlje, koje su inače najčešće destinacije za turske investicije u region JIE, su doživele pad turskih investicija (u poređenju sa 2011. godinom) od 82 i 68 procenata, respektivno. Investicije

Tabela 2: Investicije Turske po zemljama, USD miliona

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Ukupno
Albanija	0.0	0.0	0.0	0.0	3.0	0.0	27.0	3.0	0.0	3.0	5.0	41.0
BiH	0.0	0.0	0.0	6.0	9.0	1.0	6.0	10.0	22.0	61.0	22.0	137.0
BJR Makedonija	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.0	1.0	1.0	2.0	7.0	70.0	82.0
Crna Gora	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.0	4.0	0.0	4.0	0.0	10.0
Srbija	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	11.0	22.0	3.0	3.0	0.0	39.0
Ukupno	0.0	0.0	0.0	6.0	12.0	2.0	47.0	40.0	27.0	78.0	97.0	309.0

Izvor: OECD

Tabela 3: Spoljne SDI Turske u 2012 (u USD milionima)

	Albanija	BiH	Crna Gora	BJR Makedonija	Srbija	Ukupno JIE	Evropa	Svet
Ukupno	5	7	0	12	7	31	3,501	4,333

u Albaniji i Crnoj Gori su ostale iste, dok je Srbija uspešla da privuče malo više investicija iz Turske u poređenju sa prethodnim godinama, iako su ove investicije ipak na zanemarljivoj nivou od oko USD 7 miliona (Tabela 3).

5. Zaključci

Turska sve više dobija na značaju u regionu JIE. Turska je, za razliku od najvećeg dela ostatka Evrope, imala uspešnu deceniju iza sebe u pogledu ekonomskih performansi, i njen ekonomski izgled je pozitivan. Turska ima bliske ekonomske i političke veze sa zemljama JIE, zato postoji i potencijal za JIE da dalje ojača trgovačke i investicione veze sa Turskom. Za kompanije iz JIE, Turska može biti izvozna destinacija, izvor sirovina i potencijalni investitor.

Trgovina sa Turskom je već doživela uzlazni trend u periodu nakon globalne krize. Od 2009. godine, izvoz JIE u Tursku je u mnogo bržem porastu od izvoza u ostale zemlje sveta. Očekuje se da će se ovaj trend nastaviti ukoliko turska ekonomija nastavi sa ubrzanim rastom. Veliki deo trgovinske ekspanzije od 2009. godine je usledio zbog većeg izvoza metala i nafte, dok bi cilj kompanija iz JIE trebao da bude probijanje na druga tr-

žišta takođe, posebno u oblasti proizvoda za finalnu potrošnju i/ili proizvodima sa većom dodatom vrednošću.

Turske kompanije u sve većoj meri razmatraju region JIE za investicije. SDI Turske u zemljama JIE, iako su male u odnosu na ukupan priliv SDI, su ubrzano rasle do 2011. godine. Najzanimljiviji sektori za turske investitore su bili uslužni sektor, najviše transport (putni i vazdušni saobraćaj), bankarski sektor i turizam. Pozitivan trend rastućih SDI Turske je preokrenut 2012. godine, ali se očekuje da turske investicije nastave rast, u srednjem roku, sudeći prema nedavnim najavama turskih kompanija.

Reference

- Chad P. Bown: Trade Policy Flexibilities and Turkey - Tariffs, Antidumping, Safeguards, and WTO Dispute Settlement, The World Bank Policy Research Working Paper, 2013
- World Bank, 2012a: Golden Growth: Restoring the Lustre of the European Economic Model
- World Bank, 2012b: Doing Business